

AGRONOOMIAÜLIÕPILASTE ÕPETAMISEST EESTI RAHVUSÜLIKOOLIS

M. Karelson

Õpitud kutsealal töötades tekib mõnigi kord tahtmine meenutada möödunud õpinguid. On soov meelde tuletada, kes olid õpetajad ja kas nad andsid mulle kutsetööks tarviliku, ning kas ma ise ikka omandasin õpetatust vajaliku. Ka on põhjust analüüsida, kas ma sain õppimisega vajaliku ettevalmistuse kutsetöö eetikas ja mentaliteedis.

Lähtudes nendest mõtetest Tartu Ülikooli 75-nda aastapäeva künnisel püüame järgnevalt piiratud artikli mahus anda ülevaadet õppejõududest, kes siin käsitletud perioodil (1939...1944) valmistasid ette tulevase laia teadmistega profiiliga agronome.¹

Eesti põllumajandus arenes kahe aastakümne kestel (1918...1940) jõudsalt – toitis oma rahva kohalike põllumajandussaadustega ning eksportis neid nõutava kvaliteediga suures koguses. Järjepidevalt paranes maarahva (kuni 2/3 elanikkonnast) majanduslik ja sotsiaalkultuuriline heaolu. Nendes nähetes on oluline tähtsus Tartu Ülikoolis õppinud agronoomilisel personalil. Seepärast olgu järgnevalt vastavate õppejõudude meeldetuletamine nende austamiseks (45-st 43 postuumselt) ja meenutamiseks kirjasõna kaudu järgnevale põllumajanduspõlvkondadele.

Õppejõud ja õppeained, agronoomia osakonna struktuuri üksused

Tartu Ülikooli (TÜ) põllumajandusteaduskonna agronoomia osakonna üliõpilasi õpetanud õppejõudude lühiseloostumistabeli andmetega on alusaastaks võetud 1939/40. õppeaasta, lõpetatud aga 1944. aastaga (Nõukogude Liidu-poolse okupatsioonini). See oli viimane periood agronoomikutse saamiseks Eesti Vabariigi rahvusülikooli õppekava järgi. Jätame käsitlemata Nõukogude võimu poolt 1940/41. õppeaastal tehtud muudatused.

Peaaegu tabelis esitatud õppejõududega kontaktis olid peale prof. dr. Jaan Mägi, kes suri 1939. a. suvel) loengute, seminaride, praktikumide, kollokviumide ja eksamite kaudu, kuigi viimaseid ei sooritanud kõigi ees, sest alustasin õpinguid 1939. a. sügis-semesteril.

Tabelis on toodud õppejõu kutse- ja teaduskraad ning eluaastad, tema kõrgema teaduskraadi ja professori kutse omamise aasta ning õpetatava õppeaine nimetus, aga samuti ka ülikoolis tegevust alustamise aasta (lõpetamise järgselt).

Agronoomiaosakonna koosseisu õppejõud on esitatud kolmes jaotuses: 1 – professorid, 2 – dotsendid, õpetajad ja õppeülesannete täitjad, 3 – assistendid.

Üliõpilastele vajalike üldteadmiste andmiseks oli põllumajandusteaduskonna agronoomiaosakonna õppetegevus seostatud matemaatika-loodusteaduskonna, samuti õiguse- ja loomaarstiteaduskonna ning ülikooli Riigikaitseõpetuse ja Kehalise Kasvatuse instituutidega, nende õppejõududega. Need õppejõud on tabelis rühmitatud eraldi (4).

Tabeli lahtris “professori kutse, aasta” on ka adjunkt- ja erakorraline professor samastatud professorina, samuti erakorraline dotsent dotsendina, kohusetäitjat (k.t.) assistenti ei ole tabelisse kantud. Valikainete õppejõududest on tabelis esitatud ainult need, kellega minul oli kontakt eespool märgitud viisidest (K. Kirde, J. Uluots, K. Liidak, E. Reinwaldt).

Tabel. Tartu Ülikooli (TÜ) Põllumajandusteaduskonna agronoomiaosakonna õppejõud (algusajaks 1939/40. õppeaasta, kuni 1944. a.)

¹ Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna agronoomia osakonna õppekava on avaldatud prof. Jüri Kuuma poolt “Agraarteaduses”, nr. 2, 1991.

Jrk. nr.	Nimi, kutse, teaduskraad, eluaastad	TÜ-s algus-aasta	Kõrgem teadus-kraad	Profes-sori kutse	Loengud, praktikum(id), seminar(id), kollokvium(id)
1	2	3	4	5	6
1. Osakonna koosseisulised professorid					
1.	Prof. dr. agr. Jaan Mägi (1883...1939)	1919	dr. agr. 1925	1919	Loomakasvatus, söötmisõpetus
2.	Prof. dr. agr. Peeter Kõpp (1888...1960)	1919	dr. agr. 1926	1924	Agraarökonomia
3.	Prof. dr. agr. Nikolai Rootsi (1888...1974)	1923	dr. agr. 1927	1927	Taimekasvatus
4.	Prof. M. Sc. Anton Nõmmik (1882...1957)	1920	M. Sc. (USA) 1926	1924	Mullateadus; taimetoitumine ja väetusõpetus; agrikultuurkeemia
5.	Prof. dr. agr. Leo Rinne (1892...1976)	1924	dr. agr. 1927	1927	Maaparandus ja sookultuur; geodeesia
6.	Prof. dr. agr. Mart Järvik (1897...1956)	1926	dr. agr. 1932	1938	Põllumajanduslik mikrobioloogia; piimandus
7.	Prof. dr. sc. nat. Elmar-Emil Lepik (1898...1978)	1926	dr. sc. nat. (Zürich) 1928	1938	Botaanika, süstemaatika; taimepatoloogia
8.	Prof. mag. agr. Peter Rubel (1905...1941)	1928- 1931 1938	mag. agr. 1928	1938	Ühistegevus; agraarpoliitika, rahvamajandusteadus; põllumajanduse ajalugu
9.	Prof. mag. agr. August Muuga (1902...1992)	1929 1940	mag. agr. 1932	1940	Loomakasvatus; söötmisõpetus
10.	Prof. agr. Aleksander Luksepp (1876...1960)	1919		1938	Põllumajanduse mehhaniseerimine; põllumajanduslikud riistad ja masinad ühes maaharimisega
11.	Prof. mag. agr. Kaarel Liidak (1889...1945)	1933	õpet. agr. = mag. agr. ¹	1940	Ühiskondlik agronoomia, agraarpoliitika ja ühistegevus
12.	Prof. dr. agr. Elmar Liik (1895...1975)	1927	dr. agr. 1939	1938	Pärilikkuseõpetus; väkelooma- ja linnukasvatus
13.	Prof. arhitekt Harald Sultson (1905...1972)	1935		1940	Põllumajanduslik ehitusõpetus
2. Osakonna koosseisulised dotsendid, õpetajad, õppeülesannete täitjad					
1.	Dots. õpet. agr. Jaan Mets (1891...1969)	1928		dots. 1930	Heinakasvatus
2.	Dots. dipl. arhit. Paul Mielberg (1881...?)	1922		dots. 1922	Põllumajanduslik ehitusõpetus
3.	Õpet. Kaarel Leius (1891...1969)	1921			Rakenduszooloogia, entomoloogia
4.	Õpet. August Mätlik (1881...1956)	1922			Aiandus ja mesindus
1	2	3	4	5	6
5.	Õpet. agr. Theodor Pool (1890...1942)	1939			Talutööde ratsionaliseerimine

6. Dr. agr. Elmar Järvesoo (1909...1994)	1934- 1937 1942	dr. agr. (Berliin) 1939	Talutööde ratsionaliseerimine
7. Mag. agr. Aleksander Kivilaan (1906)	1933	mag. agr. 1935	Aiandus; viljapuude sortiment; puukoolid
8. Mag. agr. Hugo Sutter (1909...1974)	1934	mag. agr. 1937	Taimekasvatus; sordiaretuse meetodika
9. Dr. Edwin Reinwaldt (1890...1979)	1922- 1928 1935	dr. phil. (Budapest) 1928	Kalandus

3. Osakonna koosseisulised assistendid

1. Mag. chem. et. agr. Osvald Hallik (1906...1964)	1930	mag. chem. 1932	Agrikultuurkeemia, mullateadus
2. Mag. agr. Olaf Aule (1913...1994)	1938	mag. agr. 1940	Piimandus
3. Mag. agr. Leonid Yllö (1915...1978)	1938	mag. agr. 1939	Maaparandus ja sookultuur; geodeesia
4. Mag. agr. Cerelius Ruus (1906...1974)	1935	mag. agr. 1941	Väikelooma- ja linnukasvatus
5. Mag. agr. Harry Muring (1914...1985)	1940	mag. agr. 1942	Loomakasvatus
6. Agr. Anatoli Ennvere (1900...1987)	1936		Taimekasvatus
7. Agr. August Eenlaid (1905...1979)	1939		Rakenduszoologia, entomoloogia
8. Agr. Leopold Kukk (1909...1977)	1939		Väikelooma- ja linnukasvatus
9. Agr. Helmut Neerut (1914...1977)	1941		Aiandus ja mesindus

4. Õppejõud TÜ teistest teaduskondadest

1. Prof. dr. Theodor Lippmaa (1892...1943)		dr. phil. nat. 1930 1926 dr. habil. 1927	Botaanika, üldine
2. Prof. dr. Julius Tehver (1900...1990)	1927	dr. med. vet. 1938 1929	Koduloomade anatoomia ja füsioloogia
3. Prof. dr. August Paris (1888...1944)	1920	dr. phil. nat. 1929 1924	Keemia, anorgaaniline
4. Prof. dr. Leonhard Tiganik (1900...1904)	1926	dr. phil. nat. 1936 1931	Keemia, orgaaniline
5. Prof. dr. Heinrich Riikoja (1891...1988)	1919	dr. phil. nat. 1926 1942	Zoologia, üldine
6. Pr. dr. Johannes Piiper (1882...1973)	1919	dr. phil. nat. 1920 (London) 1927	Zoologia, üldine
7. Prof. dr. Hugo Kaho (1885...1964)	1921	dr. phil. nat. 1924 1923	Taimefüsioloogia; botaanika, üldine
8. Prof. dr. Kaarel Kirde (1892...1953)	1919	dr. rer. nat. 1930 (Hamburg) 1921	Meteoroloogia

1	2	3	4	5	6
9. Prof. dr. Jüri Uluots (1890...1945)		1920	dr. jur. h. c. (Szegedi) 1932	1924	Agraarõigus

10. Prof. dr. Johannes Kaarde (1896...1976)	1921	dr. med. vet. (Viin) 1926	1938	Veterinaaria ja tervishoid
11. Prof. Karl Taagepera (1894...1993)	1926		1938	Hobusekasvatus
12. Dr. Juhan Aul (1897...1994)	1928	dr. phil. nat. 1938		Zoologia, üldine
13. Kol. A. Vernik	1939			Eesti riigikaitse üldalused; Vabadussõja ajalugu
14. Ltn. O. Mõttus (1906...?)	1939			Kehaline kasvatus; lahingutehnika ja taktika

¹ Tunnustatud TÜ poolt (10. 10. 1926)

Täiendavalt tabelile esitame Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna agronoomia-osakonna õppe- ja teadustöö asutuste nimetused (tolleaegses kirjapildis) ja nende juhatajad, vastavalt Ülikooli Valitsuse otsusele 28. aprill 1939. a. Varemäägises kirjanduses vastavate asutuste mõistmiseks esitame ka sulgudes nende endised nimetused ("Agronoomia", 1939, nr. 6). Sisuliselt kujutasid instituudid ümbernimetatud kabinette.

Instituudid

1. Taimekasvatuse-instituut (enne ... Kabinett) – prof. N. Rootsi.
2. Loomakasvatuse-instituut (... Kabinett) – prof. J. Mägi.
3. Mullateaduse ja Agrikultuurkeemia Instituut (... Kabinett) – prof. A. Nõmmik.
4. Piimanduse Instituut (... Kabinett) – prof. M. Järvik.
5. Rakenduszoologia Instituut (... Tegel. Zoologia Kabinett) – õpet. K. Leius.
6. Põllumajanduslikkude Riistade ja Masinate Instituut (... Kabinett) – prof. A. Luksepp.
7. Agraarökonomia Instituut (... Põllumajapidamise Kabinett) – prof. P. Kõpp.
8. Maaparanduse ja Sookultuuri Instituut (... Kultuurtehnika ja Geodeesia Kabinett) – prof. L. Rinne.
9. Väikelooma- ja Linnukasvatuse Instituut (... Väikeloomakasvatuse - kabinett) – prof. E. Liik.
10. Taimehaiguste-instituut (...Kabinett) – prof. E. Lepik.

Katsejaamad

1. Taimekasvatuse-katsejaam (... Taimebioloogia-katsejaam) – prof. N. Rootsi.
2. Loomakasvatuse-katsejaam (... Zootehnika-katsejaam) – prof. J. Mägi.
3. Rakenduszoologia katsejaam (...Entomoloogia-katsejaam) – õpet. K. Leius.
4. Taimehaiguste-katsejaam (... Fütopatoloogia-katsejaam) – prof. E. Lepik.
5. Väikelooma- ja Linnukasvatuse Katsejaam (... Väikeloomakasvatuse-katsejaam) – prof. E. Liik.
6. Agrikultuurkeemia-katsejaam – prof. A. Nõmmik.
7. Aiandus- ja Mesinduskatsejaam – õpet. A. Mätlik.
8. Oma tegevuse sisult täitis ülikooli katsejaama ülesandeid Tooma Soouurimis- ja Katseinstituut – prof. L. Rinne.

Laboratoorium

Ehitusõpetuse Laboratoorium (... Kabinett) – dots. Paul Mielberg; prof. H. Sultson (alates 1940. a.).

Nii olid õppetöö instituutide ja teadustöö katsejaamade juhatajate kohad ühendatud. Katsejaamad moodustasid teadustöö baasi ja olid üliõpilastele õppekohtadeks.

Eesti uusokupeerimine Nõukogude Liidu poolt 1944. aasta sügisel põhjustas hulgaliselt Tartu Ülikooli õppejõudude lahkumist oma kodumaalt, eriti aga agronoomiaüliõpilaste õpetajaid. Lahkusid professorid N. Rootsi, P. Kõpp, A. Nõmmik, L. Rinne, E. Lepik, M. Järvik, H. Sultson, E. Liik (tuli tagasi), H. Kaho, K. Kirde, K. Taagepera, J. Uluots ning dr. E. Järvesoo, dr. E. Reinwald, dots. J. Mets, õpet. K. Leius, mag. agr-d. A. Kivilaan, L. Yllö, O. Aule.

Kaotused olid veel teisigi: prof. J. Mägi suri 1939., prof. A. Paris 1943. ja prof. K. Liidak 1945. aastal. Professor P. Rubel mõrvati 1941. aastal. Andmed puuduvad kol. A. Verniku ja ltn. O. Mõttuse saatuse kohta.

Järelikult kannatas sõjajärgsel aastakümnel Tartu Ülikool agronoomilise kaadri ettevalmistamisel kõrgtasemeliste õppejõudude puudumise tõttu.

Meenutusi õppejõududest

(valikuliselt)

Jaan Mägi – esimesena Eestis pani aluse loomakasvatusteaduse arendamisele, rajades TÜ-s loomakasvatuse kabineti (1920) ja loomakasvatuse katsejaama (1921) Raadil ning oli esimene kohalike söötade toiteväärtuse uurija ja söötmiskatsete meetodika rajaja.

Mägi kauaaegne assistent (1929...1934) mag. agr. A. Kivimäe meenutab (USA, 1976): “Oma kaastööliste ja üliõpilaste vastu oli ta äärmiselt järjekindel ja aus. Mida ta kord oli lubanud, seda ta pidas ja keda ta kord usaldas, seda usaldas ta pidevalt... Üliõpilastel eksamil või seminaril nõudis ta vastuseid samas sõnastuses, mida ta oli loenguil kasutanud... Esimese südameataki sai ta talvel 1933 vähe enne 50 aastaseks saamist. Üliõpilaste eksamineerimise andis ta haiguse ajal minule. Kuid igale üliõpilasele esitatavad küsimused täpsustasime enne ta haigusvoodil. Ka vastused pidin hiljem talle refereerima. Olin siis juba vanem assistent ja mag. agr., seega pidanuksin olema kompetentne ka eksamineerimiseks...”

J. Mägil oli raskusi kirjutada artikleid ja uurimisaruandeid. Ta kahtles iga sõna, lause ja mõiste juures öeldes, et teaduslik töö peab olema kristall-selge ja eksaktne. Ta kirjutas käsikirja ümber mitu korda. Ta stiil oli lühike, telegrammitaoline, avaldatud uurimused kannavad vaid tema nime, olgugi et tööst võtsid osa sageli 4...5 kaastöölist.”

On teada J. Mägi selline tõekspidamine: “Tee tööd nagu elaksid igavesti, palu Jumalat nagu sureksid homme!”

Nikolai Rootsi – taimekasvatusteadlane. A. Kivimäe (USA, 1976) kirjutab: “Ta loengud olid selged, sisult lihtsad ja arusaadavad üliõpilastele... Taimekasvatuse ala oli võrdlemisi ulatuslik ja ta luges seda peaaegu üksi, mispärast kursus kestis tihti paar aastat. Kahjuks ei antud noorematele võimalust tegeleda õpetajana sel ajal, nähe mis esines ka teiste põhiainete õpetamisel. Selleks oli põhjusena majandus, kuid teataval määral ka tahtmine “kõik ise ära teha.”

Anton Nõmmik – mullateadlane ja agrookeemik, koostas esimese Eesti mullastiku kaardi (1924).

Räägiti, et Nõmmik on mullateaduses ainult kahe eksamineeritava teadmisi hinnanud “väga heale”, seejuures üht nendest kahetsedes (kuuldu O. Hallikult).

Ühele mullateaduses väga hea teadmistega üliõpilasele, kes oli minuga koos eksamil, hakkas Nõmmik õpimärkmikku kirjutama hinnet “hea”. Noormees palus jätkata eksamineerimist, kuna ta soovib vastata hindele “väga hea”. Professor ei olnud nõus, sest teadmiste edasi kontrollimiseks olevat vaja logaritmid tabelid, milliseid ei ole aga temal kaasas. Tudeng sai loa kodust oma tabelite toomiseks. Eksam jätkus, hindeks minu teada kolmas “väga hea”.

Leo Rinne – Eesti sookultuuri teooria ja -katseasjanduse rajaja. Rinnet meenutades kirjutab E. Järvesoo (USA, 1976): “Terve põlvkond sel ajal kõrgema hariduse saanud agronome ja metsateadlasi on tema käe all õppinud geodeesiat, maaparandust ja sookultuuri. Neil kõigil on kindlasti unustamatuid mälestusi geodeesia ja maaparanduse praktilistelt töödelt Kastre-Peravalla õppemetskonnas reeperit “üle kandes” või Tooma Sookatsejaamas võsa laastamiselt ja drenkraavide kaevamiselt ja drenide panemiselt.”

Rinne koostas ja toimetas aastatel 1923...1940 väljaannet “Sookultuur”, organiseeris igasuviseid sooharijate päevi Tooma Sookatsejaamas väga arvukalt osavõtnud uudismaaharijatele.

Elmar Lepik – fütopatoloog, Eestit esindav ekspert fütopatoloogia alal Rahvasteliidu juures (1935) ja Rahvusvahelises Põllumajandusinstituudis Roomas (1938...1939).

E. Järvesoo (Stockholm, 1978) kirjutab: “Õppejõu töökohal mäletavad teda muidugi kõik 1930-ndail aastail ja sõjapäevil kõrghariduse saanud kodumaa metsa- ja põllumajandusteadlased, kes kuulasid tema asjatundlikke ja elavalt esitatud loenguid taimesüsteematis ja taimahaigustes. Kevadeti tehti pikki ekskursioone taimede tundmaõppimiseks ja herbariseerimiseks Raadi ümbruses ja Vasula niitudele-metsadesse ning lõpuks praktilisi taimekaitsetöid Raadi katsejaamade suvepraktilal... Uurimistööl käis Lepik põhimõtte järele, et teaduslikud uurimised, eriti aga rakendusteaduslikud uurimised omandavad mõtte ja õigustuse üksnes tulemuste kohese avaldamise ja rakendamise kaudu.”

Kaarel Leius – zooloog-entomoloog. E. Järvesoo (Stockholm, 1969) kirjutab:

“K. Leiusel kuulub kodumaa põllumajandusele uurijana rakenduszooloogias ja õpetajana meie agronoomide ja metsateadlaste põlvkonna ettevalmistamisel samal alal. Ülikooli Raadi katsejaamas ja Kastre-Peravalla õppemetskonnas tuli Leiusel teha pioneeritööd põllu- ja aiakultuuride ning metsapuude putukakahjurite bioloogia ja tõrjevõtete uurimisel.”

Jaan Mets – karjamaa- ja niiduviljeluse ning heinakasvatuse eriteadlane. E. Järvesoo (Toronto, 1988) meenutab: “Heinakasvatuse loenguid pidas Jaan Mets märkmete järgi, küll kasutas ta loengute üksikutes osades oma publitseeritud materjale. Kuid Rootsist kaasatud materjalidest (emigratsioon, M. K.) selgub, et 1942. aastal olid Metsal heinakasvatuse loengud enam-vähem täies ulatuses kirja pandud. Nimelt on need toodud kahes klades väga peenes kirjas, kokku 215 lehekülge. Dateeritult aastatega 1943...1944 on veel kolmas klade lisanduste ja täiendustega 41. leheküljel.”

J. Mets oli kogu “Agronoomia” ilmumise ajal (1921...1940) selle tegev- resp. peatoimetajaks.

K. Liidak (“Agronoomia”, 1940) kirjutab: “Mets ei piirdu uuringu- ja aretustööga, ta tahab oma loova töö saavutused läbi võidelda ka ellu: ta propageerib neid kirjas, kõnes ja demonstratsioonides ekskursantidele, olles meie paremaid agronoomilisi popularisaatoreid. Väärivad esile tõstmist ka tema võimed ja and keelemehena ja stiilipuhta kirjamehena, kes eesti agronoomilise oskuskeele arengut tunduvalt on edendanud.”

Theodor Pool – Eesti Vabariigi Maareformi Seaduse (1919) põhiautor ning selle teostamise algaastatel põllutööminister. Seda mida üliõpilastele teoreetilises valdkonnas Pool õpetas, täiendas ta oma Piistaoja talus teaduskatsetes ja praktikas saadud konkreetsete andmetega.

Jaan Mets kirjutas Poolile 21. dets. 1925. a.: “Pea kuulutatakse vakantseks “Agraarpoliitika” õppetool (TÜ-s, M. K.), peaksid kandideerima. Säärasel korral oleks ehk poliitikast tagasitõmbumine küll asjalik.”

Kaarel Liidak – agronoomide kutse-eetiliste küsimuste algatajana ja arendajana valiti Agronoomide Kojas loomisest 1935. a. selle esimeheks ja ametiaja möödumisel 1939. a. ka teistkordselt. Ta oli viljakamaid kirjamehi agronoomide peres – mitmete raamatute ning brošüüride autor ja kaasautor, tõhusamaid “Agronoomia” kaastöötajaid. Liidak oli rahvusliku maaideoloogia ja agraarpoliitilise valdkonna probleemide arendaja. Tema raamatute “Kas tunned maad” (1935) ja “Suunad ja kavad” (1939) kohta kirjutab Jaan Mets (“Agronoomia”, 1940): “Need raamatud on meie kujunemahakkava põllumajandusfilosoofia või maafilosoofia algeks.”

Theodor Lippmaa – Eesti Teaduste Akadeemia liige (1939), rahvusvaheliselt tunnustatud geobotaanik. Eesti taimegeograafilise liigestuse (1935) ja taimkatte klassifikatsiooni (1933) autor, Eesti taimkatte kaardistamise alustaja (1934). Botaanikaia juhatajana korraldas selle kogude täiendamist ja tegevust. Lippmaa algatusel võeti vastu 1935. aastal Eesti Looduskaitse seadus.

Lippmaa lähim kaastöötaja Eesti taimkatte kaardistamisel oli agronoom-botaanik Aleksander Tamsalu (Tomson), kelle kohta kirjutab Elmar Lepik (Stockholm, 1978): Tamsalu “oli üks esimesi taimetsotsiolooge Ameerika mandril, kes rakendas Lippmaa taimeunioonide teooriat Kanada taimestiku uurimisel.”

Julius Tehver – veterinaarteadlane, rahvusvaheliselt tunnustatud morfoloog-histoloog. Ta juhatas isegi ülikooli arstiteaduskonna histoloogia kateedrit (1957...1963).

Johannes Piiper – esimene eesti rahvusest zooloogiaprofessor (1920), valdas üle 10 võõrkeele. Tema käe all võrsus uus ornitoloogide põlvkond, oli 1923. aastast Eesti Loodusuurijate Seltsi esimees.

Rahvusvahelisel tasemel tunnustatud tartlased olid ka: **Heinrich Riikoja** – zooloog, Eesti hüdrobioloogia rajaja; **Kaarel Kirde** – geofüüsik, Tartu Ülikooli meteoroloogia-observatooriumi juhataja (1925...1944); **Juhan Aul** – zooloog, Eesti antropoloogia rajaja; **Hugo Kaho** – Eesti Teaduste Akadeemia liige (1938), taimefüsioloog; **Jüri Uluots** – Eesti Teaduste Akadeemia liige (1938), poliitik vabariigi algusaastatest, peaminister 1939...1940, Vabariigi presidendi õigustes president Konstantin Pätsi arreteerimisjärgselt (1940). Silmapaistavad teadlased olid keemikud **August Paris** ja **Leonhard Tiganik**.

Möödunud sajandil kuulus Tartu Ülikool oma õppejõudude-teadlaste kutsetöö kõrgtaseme tõttu Euroopa silmapaistvamate ülikoolide hulka. Sellisele tasemele jõuti ka iseseisvuse teisel aastakümnel rahvusülikoolina oma rahvusest õppejõudude tegevusega, kaasa arvatud põllumajandusteaduskonna agronoomiaosakonna õppejõud.

Siin esitatud õppejõudude perekonnanimed enne selle muutmist (eestistamist): Ennvere, Anatoli – Entson; Järvesoo, Elmar – Gerberson; Järvik, Mart – Gross, Martin; Kaarde Johannes – Karlson; Kirde, Kaarel – Frisch, Karl-August; Kivilaan, Aleksander – Kustasson; Leius, Kaarel – Zolk; Liidak, Kaarel – Liideman(n), Karl; Riikoja, Heinrich – Reichenbach.

Ridu arhiivist ja kroonikast

Järgnevalt esitame mõningat huvipakkuvat informatsiooni Eesti Ajalooarhiivi (EAA) Tartu Ülikooli fondidest järgmiste õppejõudude kohta: Jaan Mägi (EAA, f. 2100, nim. 2, s. 684), Peeter Kõpp (EAA, f. 2100, nim. 1, s. 6616), Karel Leius (Zolk; EAA, f. 2100, nim. 1, s. 18877), Paul Mielberg (EAA, f. 2100, nim. 2, s. 653), Julius Tehver (EAA, f. 2100, nim. 1, s. 16198).

Jaan Mägi – kinnitatakse ülikooli ajutise nõukogu ettepanekul 22.09.1919. a. haridusministeeriumi poolt loomakasvatuse õppetooli asetäitjaks (k.t.) professoriks. Mägi oli õppinud Riia Polütehnikumis ja lõpetanud 1912. aastal Novo-Aleksandria Põllumajanduse Instituudi esimese järgu õpetatud agronoomina.

Põllumajandusteaduskonna nõukogu ettepanekul (29. 09. 1924. a.) tunnistab ülikooli valitsus (9. 10. 1924) prof. Jaan Mägi magistri vääriliseks ilma magistrieksamiteta, lubades ta doktoripromotsioonile.

J. Mägi doktoripromotsioon toimus 14. 02. 1925. a. ülikooli aulas põllumajandusteaduskonna nõukogu koosolekul. Väitekirja “Angli kari Eestis, eriti tema eksterjööriomadused” kokkuvõte on kirjutatud saksa keeles (8 lk.). Oponentid professorid W. Gutmann ja H. Richter ning dotsent N. Roots. Ülikooli Valitsus kinnitab 20. 03. 1925 Jaan Mägi põllumajandusteaduse doktoriks. Diplom aga kannab millegipärast alles kuupäeva 14. 09. 1928.

Jaan Mägi võttis osa Eesti Vabariigi Asutava Kogu tegevusest selle algperioodil (23. 04. 1919...26. 08. 1919).

Peeter Kõpp – avaldas põllumajandusteaduskonna nõukogu ees 22. 05. 1924. doktoriväitekirja kaitsmise soovi. Väitekirja oli valmis, kuid doktoriplomi saamiseks kulus kolm ja pool aastat. Sellel perioodil toimus väga mahukas kirj vahetus ja mitu-mitu teadusnõukogu koosolekut, millega kaasnes temal püsijääv vastuolu selleaegse dekaani N. Rootsiga. Mõned märkmed olukorrast.

Selgub, et teadusdoktori kraadi kaitsmisele peab eelnema magistrikraad. Viimase taotlemise otstarbel oli Kõpp Soomes stipendiaadina olles vajalikud eksamid sooritanud. Kõrge vanuse ja haiguse tõttu ei mäletanud üks eksamineerija (prof. Karl Enckell), et Kõpp oli tema juures eksamil olnud. Võttis aega, et tõestada eksamineerija allkirja ehtsus. Seda tehti isegi Eesti saatkonnas Soomes (kiri 13. 02. 1926).

N. Rootsi kahtles, kas Soomes sooritatud eksamid üldse vastavad Tartu Ülikooli magistrieksami nõuetele. Kõpp aga põhjendas vastupidist.

Kirjas (2. 02. 1925) teadusnõukogule kirjutab P. Kõpp, et dekaan N. Rootsi on temale öelnud (21. 01. 1925): “Minu (P. Kõpp, M. K.) üldharidus paistab kahtlane olevat, sest Saksamaa ülikooli (Königsbergi, 1914) diplom on Vene Ülikooli diplomist nõrgem ja arvab, et sest asjast siin üleüldse midagi välja ei tulegi ja soovib Tartu Ülikooli juures väitekirja kaitsmisest loobuda.” Rootsi arvamus oli, et Kõpu teadmised loodusteaduslikes ainetes ei ole nõutaval tasemel., Solvunud Kõpp kirjutab pikalt, kuidas ta Kõos Eesti Aleksandri Põllutöökoolis loodusteaduslike ainete õpetajana viie aasta kestel on ka end täiendanud.

Peeter Kõpu teaduskraadi saamine kulges järgmiselt.

⇒Põllumajandusteaduskonna nõukogu koosolekul 4. 02. 1926. toimus magistriväitekirja kaitsmine, mis mõningate vormi vigade tõttu jätkus 26. 04. 1926. Nüüd tunnistab nõukogu prof. P. Kõpu “magistriastme vääriliseks põllupidamise alal.” Ülikooli Valitsuselt saadi kinnitus 30. 04. 1926.

⇒Üks kuu pärast magistri väitekirja kaitsmist (mais, 1926) toimus ülikooli aulas põllumajandusteaduskonna nõukogu koosolekul prof. P. Kõpu promotsioon, kus ta tunnistatakse “*doctor agronomiae* astme ja nime vääriliseks.” Vastav diplom on ülikooli valitsuse poolt välja antud alles 30. 11. 1927.

Peeter Kõpp oli põllumajandusteaduskonna esimene dekaan (1919...1920).

Kaarel Leius õppis Jurjevi (Tartu) Ülikooli füüsika-matemaatika fakulteedi põllumajanduse osakonnas aastatel 1913...1916. Maailmasõda ja algav Vabadussõda katkestasid õpingud. Reservi arvati Leius kapteni aukraadis.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonda on Leius immatrikuleeritud õpiraamatu järgi 23. 09. 1920. Töötades juba ülikooli Raadi mõisas teadustööl palub Leius ülikooli valitsust 12. 09. 1922. end “maha kustutada põllumajandusteaduskonna üliõpilaste nimekirjast ja arvata matemaatika-loodusteaduskonna zoologia osakonna üliõpilaste hulka”. Järgnevalt mitmel korral Leius eksmatrikuleeritakse ja immatrikuleeritakse. Viimane sissekanne õpiraamatusse on 21. 02. 1931. Entomoloogia eksami hindele “viis” oli ta sooritanud kümme aastat varem – 8. 12. 1921.

Huvipakkuv on K. Leius avaldus haridusministeeriumile 4. 01. 1928. Lõik sellest: “Nüüd, kus minul võimalus avanes pooleli jäänud õppimist jätkata, õigemini lõpueksami sooritada, nõutakse minult immatrikuleerimise juures eesti keele eksamit praeguse keskkooli ulatuses.” Ta palub end tähendatud eksamist vabastada. Ministeerium nõustub.

Milles oli küsimus? Leius oli lõpetanud Tartu Aleksander I Gümnaasiumi, kus ta vabatahtliku ainenähtena oli õppinud eesti keelt, mida aga ei märgitud lõputunnistusele. Juba mitu aastat enne avalduse kirjutamist oli Leius ülikooli agronoomiaosakonna rakenduszoologia kabineti ja Raadil samanimelise katsejaama juhataja ning osalenud zoologia, botaanika, aianduse ja taimekaitse oskussõnade toimkondade töös. Ka oli trükist ilmunud tema 16 erialalist väljaannet.

Paul Mielbergi kinnitas ülikooli ettepanekul 8. 06. 1922. haridusministeerium ehitusõpetuse dotsendi kohusetäitjaks alates 1. 05. 1922. lubades tal ühe aasta jooksul loenguid pidada saksa või vene keeles, vastavalt kuulajate enamuse soovile. Ta hakkas

õppetööd tegema saksa keeles. Seda võimalust pikendatati mitu korda, kuni 8. 10. 1926. nõuab ülikooli valitsus temalt tunnistust eesti keele mõistmise kohta.

Mielbergi toimikust ei selgu tema rahvus. Dr. E. Järvesoo arvates olid tema (esi-)vanemad kunagi Venemaale välja rännanud. Mielbergi toimikus oleva vandelege tekst on järgmine: “Mina töotan ja vannun ustavaks jääda Eesti Demokraatliku Vabariigile ja tema seaduslikule valitsusele, ning südametunnistuse järele ausasti täita kõiki neid kohuseid, mis minu kätte usaldatud amet mulle peale paneb, teades et seadus ametikohustuste rikkumist karistab.

Selle vandelege järele olen vande andnud 7. okt. 1922. a. Arhitekt P. Mielberg (allkiri)
vannutas: H. Koppel, rektor (allkiri).”

Julius Tehver astus loomaarstiteaduskonda 1922. a. Esimese eksami sooritas samal aastal (8. dets.) zootoomias. Ta lõpetas ülikooli (riigieksamitega, *cum laude*) märtsis 1927. a. Veterinaararstidiplom on välja kirjutatud 17. 12. 1927. Seda vastu võttes (7. 01. 1928) annab ta tänutundes allkirja loomaarsti töotuslehele.

Tehveri doktorieksamite (viies õppeaines) protokoll on koostatud 15. 02. 1929. J. Tehveri promotsoon toimus 19. 09. 1929. ülikooli aulas loomaarstiteaduskonna nõukogu koosolekul (mitte arstiteaduskonnas, nagu on kirjutatud: Tartu Ülikooli ajalugu III, lk. 131, 1982.). Nõukogu esimees on prof. K. Saral, 8 liiget samast teaduskonnast, oponentid prof. H. Kull ja prosektor (dr. med. 1922. a-st) A. Valdes. Dekaan loeb ette loomaarstiteadlase töotuse, millele J. Tehver samas alla kirjutab. Ta tunnistatakse *doctor medicinae veterinariae* teadusliku astme vääriliseks.

I

*Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna agronoomiaosakonnas oli üliõpilasi kõige rohkem 1928. a. – 340. Rahvusülikooli teisel aastakümnel varieerus nende arv 114 (1935) kuni 251 (1931) piires, 1938. a. – 169.

*Kuni 1939. aastani oli agronoomiaosakonna diplomiga lõpetajaid 267 (“Agronoomia”, nr. 2, 1940). Nendele lisanduvad veel 17 lõpetajat 1940. aasta esimesel poolel. Seega said iseseisva Eesti Tartu Ülikooli 284 lõpetajat agronoomiadiplomi.

Esitatud arvudest järeldub, et paljud lõpetasid ülikooli diplomitööd tegemata või said juba varem töökoha.

*Tartu rahvusülikooli viimaste aastate (1938; 1939) agronoomidiplomiga lõpetajad, kelle edaspidine tegevus kulges agronoomiaosakonnas, olid Leonid Yllö, Olaf Aule, mag. chem. Osvald Hallik, Harry Muring, August Eenlaid, Kaarel Liivjõe, Leopold Kukk.

*Tartu Ülikooli agronoomiaosakonda hakati sisseastujate arvu piirama 1935. aastal, siis oli normiks 35. Järgnevatel aastatel võeti vastu 35...50 uut üliõpilast. Normi ületamise tõttu olid sisseastumis-(võistlus-)eksamid 1938., 1939. ja 1940. aastal. 1940. aastal nõukogude korra tingimustes ei taganud edukas sisseastumiseksami sooritamine veel ülikooli sisseastumist, hoopis olulisemana arvestati asjaosalise sotsiaalpäritolu ja meelsust. Nii laekus 1940. aastal agronoomia osakonda 91 sooviavaldust, eksamile ilmus 76, kellest võeti vastu 37. Lisaks nendele, kes vaatamata eksamite sooritamisele pidid ruumi puudumisel jääma välja nende poolt esialgselt soovitud teaduskonnast, võeti veel 10. Seega immatrikuleeriti kokku 47 uut agronoomiaüliõpilast.

*On tõekspidamine, et õppejõud võib ainult selle osa ajast uurimistööle pühendada, mis õppetööst üle jääb. Agronoomiaosakonna katsejaama juhatajatel kulus aga tunduvalt rohkem aega just teadustöö tegemiseks. Lisandusid väliskomandeeringud õppeülesandel. Ei tea millal nad puhkasid. Eks see kõik on põllumajandusele omapärane.

Uurimis-(teadus-)tööde tellimused ülikooli katsejaamadele esitas põhiliselt põllutööministeerium, kes ka nende täitmist finantseeris. Katsejaamade uurimistulemused/aruanded avaldasid nende juhatajad akadeemilises kuukirjas “Agronoomia” ning lühikokkuvõtteid teistes ajakirjades ja eriväljaannetes.

Näiteks aastel 1936...1940 avaldasid "Agronoomias" uurimistööde tulemusi: N. Rootsi – 17, J. Mets (Jõgeva) – 13, A. Nõmmik – 12, L. Rinne (Tooma) – 11, M. Järvik – 9 ning K. Leius ja E. Lepik kumbki 5 korral. Märgime veel, et tähendatud ajavahemikul avaldasid "Agronoomias" teadustöid: E. Järvesoo – 17, Th. Pool – 15, K. Liidak – 14, A. Muuga – 13.

Õppejõudude meenutusjärgselt tuletan siin meelde meie hulgas (1994. a.) kõige vanemat, 97-ndat eluaastat käivat Pärnus elavat Tartu Ülikooli lõpetanud agronoomi – põllumajanduskandidaat **Jaagup Loosalu**.

J. Loosalu (Weide) oli Eesti Vabariigi Riigikogu liige ja sekretär, paljude põllumajandusorganisatsioonide ja ajakirjade-ajalehtede juhtiv isiksus.

J. Mets kirjutab Th. Poolile kirjas 21. dets. 1925. a.: "Tahtsid teada, kes võiks kandideerida Asunikkude Liidu sekretär-administraatoriks". Soovitades selleks Jaagup Loosalu, kirjutab Mets edasi: "Ta on popsniku või sulase poeg, igasuguse töö ja teenistusega nii kaugele saanud, et praegu ülikoolis veel noor mees (26. a.) omab avaliku elu staaži, omab küllaldase portsjoni auhannust ja tungi ülespoole, väikest kohta ei taha, on päris soliidse ülesastumisega."

J. Loosalu ülikooli lõpetamine venis aga niikaugele, et 1942. aastal tegin temaga koos agrikultuurkeemia praktikumi. Töötades sõjajärgselt Jõgeva katsejaamas pidi aga "kaduma". Varjates end Lätis, kaitses seal ka põllumajanduskandidaadi väitekirja.